

Alanen Anne, JAMK, ammatillinen opettajakorkeakoulu, opinto-ohjaajakoulutus, kehittämistyö 4.4.2014

MONIKULTTUURISEN OPISELIJAN OPINTOJEN

HENKILÖKOHTAISTAMINEN

Taustaa

Lakiin ammatillisesta aikuiskoulutuksesta on määritelty kolmen vaiheen henkilökohtaistaminen, joka pitää sisällään hakeutumisvaiheen, näyttötutkinnon suorittamisen ja tarvittavan ammattitaidon hankkimisen henkilökohtaistamisen.

Henkilökohtaistaminen perustuu näin ollen asiakaslähtöisyyteen, ohjauksellisuuteen ja työelämlähtöisyyteen. Koulutuksen järjestäjä kuitenkin päättää henkilökohtaistamisen sisällöstä ja järjestelyistä. Henkilökohtaistaminen ei poikkea maahanmuuttajaopiskelijoiden kohdalla millään tavoin, ainoastaan heidän erityistarpeet tulisi osata tunnistaa ja huomioida entistä paremmin.

Yhteiskunnallinen arvio on, että maahanmuuttajien määrä tulee vain lisääntymään. Tilastokeskuksen mukaan Suomessa asui vakituisesti ulkomaista syntyperää olevia henkilöitä vuoden 2012 lopussa 279 616 henkilöä, mikä on 5,2 prosenttia väestöstä. Tästä syystä onkin ollut hyvin tarpeellista kehittää ohjauksen näkökulmasta käytännönläheisiä toimintamalleja, jotka olisivat myös aikuiskoulutuskeskuksen opettajille apuna arjen työssä ja erityisesti maahanmuuttajaopiskelijan opintojen henkilökohtaistamisessa siten, että yhteisiin tavoitteisiin päästäisiin. Monikulttuurisuutta käsiteltäessä, täytyy muistaa myös romaniväestö, joka on Euroopan suurilukuisin vähemmistö (Korhonen, Puukari, 2013, 165). Usein monikulttuurisuuteen luetaan vain maahanmuuttajat, mutta tässä kehittämistyössä on pyritty huomioimaan myös aikuiset romaniopiskelijat niin monessa kohdin kuin se vain on ollut mahdollista.

Maahanmuuttajan sopeutuminen uuteen maahan

Opettajan on aivan välttämätöntä oppia tunnistamaan maahanmuuttajaopiskelijan sopeutumisprosessin vaiheet, sillä näin voidaan välttää monia tulevaisuuden haasteellisia tilanteita, joissa väärinymmärtämisen mahdollisuus on suuri. Prosessi voi viedä pitkään, erityisesti silloin jos kulttuurilliset erot ovat lähtömaan ja Suomen välillä suuret. Kun erilaiset kulttuurit kohtaavat näkyvät silloin myös yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden erilaiset painotukset. Erityisesti Aasian maissa yksilö nähdään osana yhteisöään, tärkeänä pidetään yhteisöllisyyttä kun taas länsimaissa individualistinen minäkäsitys on vallitseva. Maahanmuuttaja voi sopeutua toisilla elämän alueilla hyvinkin nopeasti ja toisilla taas sopeutuminen ottaa aikaa enemmän ja voi käydä jopa niin, ettei sopeutumista tapahdu lainkaan.

Sopeutumisen kannalta erittäin tärkeää on selvittää mm. seuraavat kysymykset:

- minkälaisista olosuhteista ja miksi hän on kotimaansa jättänyt? Onko hän yksin, ilman vanhempiaan vai onko kyseessä esim. perheiden yhdistäminen? Mistä kulttuurista hän ylipäättään on Suomeen tullut? Miten entisessä kotimaassa on opiskeltu vai onko mitenkään?
- millainen on opettajan/ ohjaajan rooli ollut entisessä kotimaassa?
- saako oppija itse päättää asioistaan vai onko päätöksenteossa mukana koko perhe tai suku?

Sopeutumisprosessin vaiheet (Puroaho, Leppänen, 2013, 72)

1. Tutustumisvaihe, jonka tunnusmerkkejä ovat mm. uteliaisuus ja aktiivisuus ja joka ilmenee asioiden tunnusteluna ja luokitteluna.
2. Torjuntavaihe, jonka tunnusmerkkejä ovat mm. kielteisyys, väsymys, epävarmuus, masennus ja stressi, kielen oppimisen ja kommunikoinnin vaikeudet, usko lähtömaan paremmuuteen.
3. Sopeutumisvaihe, jonka tunnusmerkkejä ovat mm. tiedostaminen, ymmärtäminen ja hyväksyminen, erojen ymmärtäminen ja kunnioitus.
4. Kypsymisvaihe, jonka tunnusmerkkejä ovat mm. henkinen kypsyminen, arvostus ja mukautuminen uuteen yhteiskuntaan.

Maahanmuuttajan kotoutumiseen vaikuttavat myös monet hänestä riippumattomat tekijät. Esimerkiksi kantaväestön yleinen suhtautuminen sekä ennakkoluulot maahanmuuttajia kohtaan voivat toisinaan olla varsin merkityksellisessä asemassa sopeutumisprosessin aikana. Täytyy aina muistaa, että kulttuuri on opittua, ei perittyä. Kulttuuri on peräisin sosiaalisesta ympäristöstä, ei geeneistä. Tärkein tekijä on kuitenkin motivaatio, jonka puute tai sen vähyys estää sopeutumisen onnistumisen.

Opettajan/ ohjaajan huomioitavaa:

- Missä sopeutumisen vaiheessa opiskelija on tällä hetkellä?
Selvittely esim. henkilökohtaisella keskustelulla.
- Onko opiskelijan käytös muuttunut jollain erityisellä tavalla?
- Tunnistaako opiskelija itse käyttäytymisen muutokset? Mistä hän itse arvelee muutoksen johtuvan?

Maahanmuuttajaopiskelijan erilaiset identiteetit ja roolit

Mikäli opiskelijalla on hyvä itsetunto, auttaa se vieraiden asioiden ja toimintatapojen kohtaamisessa ja hyväksymisessä (Puroaho, Leppänen, 2013, 74). Tällainen opiskelija tietää hyvät ominaisuutensa ja heikkoutensa. Tällöin minäkäsitystä hallitsevat positiiviset ominaisuudet ja hän tuntee hallitsevansa elämäänsä, luottaen kykyynsä oppia uutta. Minäkuvassa on kuitenkin monia ulottuvuuksia, kuten esim. sosiaalinen, fyysimotorinen sekä kognitiivinen minäkuva. Maahanmuuttajan minäkuva joutuu kuitenkin uudelleenarvioinnin kohteeksi uudessa kulttuurissa, esim. oman elämänhallinnan tunne tai itseluottamus voi järkkäytyä. Ihminen voi kokea itsensä kykenemättömäksi vastaan tullessa tilanteessa. Maahanmuuttajien kokemuksien mukaan kantaväestön ei koeta arvostavan heidän uskontoaan, elämäntapojaan ja arvojaan. Näin he joutuvatkin usein puolustuskannalle säilyttääkseen identiteettinsä.

Kun lähtömaan arvot joutuvat ristiriitaan uudessa kulttuurissa, toiminta on usein tunnevaltaista ja noudattaa oman maan toimintamalleja. Se voi näkyä opiskelijan käyttäytymisessä myös siten, että hän korostaa omaa kulttuuri-identiteettiään tai sitten hän voi vaihtoehtoisesti ottaa etäisyyttä kotimaansa kulttuuriin tai hylätä jo-

tain sen tapoja. Tällöin maahanmuuttaja tarvitsee tukea itsetunnon ja uuden kulttuurisen identiteetin vahvistamiseen. Osallisuuden vahvistaminen ja siihen perustuvat kokemukset sekä kannustus ovat tässä kohdin hyvin tärkeitä.

Jokaisen ihmisen rooli muotoutuu ympäröivän yhteiskunnan odotusten mukaisesti jo lapsuudesta saakka. Aikuinen maahanmuuttaja haluaa useimmiten säilyttää kosketuksen omaan kieleen ja kulttuuriin. Tämä voi olla usein hankalaa, koska uusi yhteiskunta ei tue tällaista toimintaa. Tästä johtuu tavallisesti myös se, että sukupolvien väliset tulkintaerot ovat maahanmuuttajaperheissä varsin tavallisia. Tärkeän vertaisryhmän muodostaakin usein oma etninen yhteisö, jossa sopeutumisen kokemuksia ja vaikutuksia on helpompaa jakaa (Puroaho, Leppänen, 2013, 75).

Opettajan/ ohjaajan huomioitavaa:

- ryhmässä samasta lähtömaasta tulevat opiskelijat puhuvat toistensa kanssa heidän kieltä, eivätkä suomea. Mitä teet?
- muista tukea opiskelijan itsetuntoa ja vahvista uutta kulttuurista identiteettiä
- kannusta ja vahvista osallisuutta

Opettajan monikulttuurinen työssäoppimisen ohjaaminen

Monikulttuurisen opiskelijan (esim. maahanmuuttaja tai romani) ohjaaminen ja opintojen henkilökohtaistaminen vaatii opettajalta jatkuvaa uusien asioiden oppimista ja omaksumista sekä taitoa toimia tilanteissa, joissa on vaikutteita monista eri kulttuureista ja viestinnän tavoista.

Opettajan täytyisi tunnistaa omat ennakkokäsityksensä, mutta edetä ohjauksessa prosessoiden omia henkilökohtaisia näkemyksiään. Osaaminen lisääntyy vuorovaikutuksen kautta, kuunnellen ja kunnioittaen. Täytyy uskaltaa poistua omalta mukavuusalueelta, sillä ennakkoon ei voi tietää, mitä uutta löytää haasteen vastaanottamalla. Tämä kuitenkin vaatii opettajalta kärsivällisyyttä, uteliaisuutta ja positiivista tulevaisuuden uskoa. Opettajan täytyy olla valmis myös siihen, että hänen omat käsitykset tai ohjattavan käsitykset eivät muutukaan aivan hetkessä. Toisinaan kannattaa varautua pitkiinkin prosessointeihin.

Tavoitetilaksi voitaisiinkin asettaa, että työssäoppimisen ensimmäisillä ohjauskäynteillä työparina olisi ammatillinen opettaja sekä opinto-ohjaaja. Näin voitaisiin selkeyttää kummankin rooli ohjaustilanteessa ja opon osaamista voitaisiin hyödyntää nimenomaan ohjaukseen. On hyvin tavallista, mikäli työssäoppimisjaksolla ilmenee monikulttuurisella opiskelijalla ongelmatilanteita, liittyvät ne melko harvoin ammatilliseen osaamiseen. Poikkeuksetta ne esim. sosiaali- ja terveysalalla liittyvät erilaisen kulttuurin tuomiin haasteisiin. Opiskelija saattaa olla vielä tottumaton esimerkiksi suomalaisen vanhusten palvelutalon tapoihin ja toimiin, erilaisiin uskontoihin, vaihtolovelvollisuuteen ja ylipäättään käytöstapoihin. Joissain kulttuureissa suvun vanhimman kuollessa pukeudutaan värikkääseen juhlatuosiin, ja mitä tehdään meidän kulttuurissa? Paheksunnan määrä voi olla melkoinen mikäli monikulttuurinen työssäoppija saapuukin työvuoroonsa siniseen, vihreään, keltaiseen ja punaiseen pukeutuneena.

Opettajan/ ohjaajan huomioitava:

- millaiset ovat omat käsitykset monikulttuurisesta opiskelijasta? Oletko itse käsityksiisi tyytyväinen? Ellet, mitä pitäisi tehdä?
- haluatko ottaa rohkeasti haasteen vastaan, ja ylittää oman osaamisen rajoja? Tunnistatko oman kulttuurisidonnaisuutesi?
- opettele ymmärtämään ohjattavan tunteita ja ole valmis selittämään myös omaa käytöstäsi ja tunnetiloja. Silloin voit toimia myös esimerkkinä.
- pyri saavuttamaan ohjattavan luottamus
- osoita aitoa kiinnostusta toisia kulttuureja kohtaan
- älä syyllistä tai loukkaa
- tilannetajun tärkeys! Milloin keskustellaan kahdestaan ja milloin asioita voidaan käsitellä ryhmässä.
- hanki itsenäisesti lisää tietoa eri kulttuureista. Huom. esimerkiksi romaniväestön kulttuuriin voi perehtyä lähes ainoastaan haastatteleamalla romania, koska heidän kulttuuri voi toisinaan olla hyvinkin aluesidonnaista.

Monikulttuurisen opetuksen ja ohjauksen menetelmiä

Oppimistyylytestien käyttö voi auttaa opiskelijaa pääsemään parempiin oppimistuloksiin. Tämä edellyttää opiskelijalta kuitenkin riittävää suomen kielen taitoa, mutta esimerkiksi Lukineuvola (www.lukineuvola.fi) on tuottanut selvällä ja helpohkolla suomenkielellä toteutettavia testejä. Testin perusteella voitaisiin päätellä, onko opiskelija visuaalinen, auditiivinen vai kinesteettinen oppija. Usein opiskelija on esim. kahden eri tyylin edustaja, mutta pääasiallinen oppimistyyli olisi kuitenkin hyvä selvittää.

Ryhmän opettajan/ ohjaajan olisi ehdottoman tärkeää saada tietoonsa opiskelijoiden oppimistyyli. Näin opetus- ja ohjausmenetelmiä voidaan parhaiten soveltaa kullekin ryhmälle sopiviksi. Ja erityisesti yksilöohjauksessa voidaan ohjauksen menetelmä sovittaa erityisen hyvin juuri tietylle opiskelijalle sopivaksi.

Opettajan/ ohjaajan huomioitava:

Visuaalisuus menetelmissä ja materiaaleissa

- käytä materiaaleissa runsaasti kuvia, yhdistä termi kuvaan ja käytä näitä aina johdonmukaisesti. Myös lyhyet videot auttavat opiskelijaa

Käytä esineitä havainnollistamiseen

- monilla ammatillisilla aloilla on esineillä havainnollistaminen helppoa, esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan koulutuksissa hoitonuskon käyttö erilaisissa harjoituksissa auttaa asian ymmärtämisessä huomattavan paljon.
- esineitä käytettäessä tulee käyttöön mahdollisimman monta aistikanavaa (opettajan puhe auditiivisille oppijoille, visuaalisille ja kinesteettisille oppijoille tarjotaan esineen näkeminen ja koskettaminen)

Selkokieliisyys

- tärkeää kaikenlaisessa viestinnässä, niin puheessa kuin materiaaleissa. Älä veisitä viestiäsi epäjohdonmukaisella kehonkielellä.
- puhu hitaasti ja äännä sanat selvästi

- auttaa niin vieraskielistä kuin esim. lukivaikeuden omaavaa oppijaa
- viesti asioista perusmuodoissa
- kertoo asioita ja varmista, että asia on ymmärretty toisin kysymällä. Anna ohjattavalle esim. välitehtäviä, joissa hänen tulee pohtia asioita jo ennakoon. Laadi tehtävä selkeäksi rakenteeltaan että tekstiltään. Jos haluat selvittää esim. erilaisten koulutusalojen kiinnostavuutta, laadi tehtävä siten, että ohjattavan on helppo numeraalisesti merkitä, mikä kiinnostaa eniten ja mikä vähiten. Näin myös tulkinta ja sen mukaiset ohjaustoimet ovat helpompia toteuttaa.

Aikuiskoulutuksen monikulttuuriset haasteet ja yhteenveto

Aikuiskoulutusryhmissä on tavallisesti hyvin erilaisista lähtömaista tulleita monikulttuurisia opiskelijoita. Ryhmässä saattaa olla luku- ja kirjoitustaidottomia opiskelijoita sekä sellaisia, jotka voivat olla hyvinkin koulutettuja länsimaalaisia opiskelijoita. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lähtökohdat ja tarpeet ovat hyvin erilaisia (Korhonen, Puukari, 2013, 282). Korhosen ja Puukarin mukaan on melko yleistä, että monikulttuurisille opiskelijoille järjestettävät koulutukset pohjautuvat pitkälti Peavyn sosiodynaamisen ohjaukseen. Teorian mukaan ohjaus on prosessi, jonka avulla ohjattava tekee valintoja ja päätöksiä sekä arvioi ja analysoi niitä. Tähän kuuluu luonnollisesti ohjattavan identiteetin kunnioitus hänenä itsenään sekä sellaisena, joksi hän yrittää tulla. Sosiodynaaminen ihanne on, että ohjaajan ja ohjattavan välille syntyisi yhteistyösuhte, joka perustuu erilaisuuden kunnioittamiseen.

Onnekasta näissä tilanteissa on usein se, että ohjaussuhde kestää aikuiskoulutuksessa kuukausia, jolloin on aikaa perehtyä muuhunkin ohjaustarpeeseen kuin vain opintoihin liittyvään. Samanaikaisesti voidaan rakentaa luottamuksellista vuorovaikutussuhdetta, joka on onnistuneen ohjauksen yksi kulmakivi.

Usein myös puuttuva yhteinen kieli aiheuttaa lisähaasteita, eikä tulkkia ole aina saatavilla, jolloin selkokielineen materiaali on tarpeen. Tilannetta auttaa se, että aikuiskoulutus on pääsääntöisesti hyvin paljon itse tekemiseen ja työssäoppimiseen perustuvaa, jolloin havainnollistamisvälineitä on helposti saatavilla.

Korhosen ja Puukarin (2013, 284-288) mukaan suuri osa haasteista kohdistuu kuitenkin ohjaajaan itseensä; hänen omaan motivaatioon tutustua esimerkiksi jo ennakoon maahanmuuttajaopiskelijan omaan kulttuuriin, erilaisten menetelmällisten tietojen ja taitojen käyttöön, maahanmuuttajatyöhön liittyvään erityisosaamiseen sekä käytännöllisyyteen.

Toisinaan maahanmuuttajan kulttuurisen taustan ja arvojen huomioiminen on haastavaa ja siihen pitäisikin pyrkiä kaikin mahdollisin keinoin, mutta tästä huolimatta opettajat ja ohjaajat saattavat pohtia sitä, että missä vaiheessa ja missä asioissa maahanmuuttajan pitää hyväksyä suomalaisen yhteiskunnan säännöt ja tavat sekä sen, mitä suomalainen kulttuuri pitää sisällään. Ehkä osa yhteiskuntamme jäsenistä on vielä hieman harjaantumaton kohtaamaan maahanmuuttajaa, ennakkoasenteita on vieläkin olemassa, mutta ehkä olemme jo kasvamassa monikulttuuriseen arkeen siten, että tuomme omia mahdollisesti negatiivisävytteisiä asenteitamme jo harkitummin esiin. Melko usein kuulemme oppilaitosympäristössä sellaistakin pohdintaa, että jos me suomalaiset menisimme maahanmuuttajana toiseen maahan, miten paljon meidän kulttuuria otettaisiin siellä huomioon. Näinä aikoina, jolloin suvivirren esittämisen kieltoa pohditaan uskonnonvapauden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta ja mikäli esittäminen kiellettäisiin, miten tärkeä osa kansallisperinnettämme jäisikään silloin toteutumatta.

Korhonen ja Puukari (2013, 288) määrittelevätkin ohjauksen olevan tänä päivänä ”raja-asiantuntijuutta”, jossa tunnistetaan rajoja, tehdään ohjaussuhde näkyväksi ja uudelleen määritellään tilanteita. Erityisesti tästä syystä ohjaajalta edellytetään kulttuuristen raja-aitojen ylittämistä. ”Ohjaajalta vaaditaankin erityistä herkkyyttä lukea toista ihmistä ilman sanoja, ilman puhetta.” (Korhonen, Puukari, 2013, 293). Tuohon lauseeseen sekä antamalla aikaa, huomiota ja kunnioitusta, kiteytyy varsin merkityksellinen osa monikulttuurista ohjausta.

Lähteet:

Katila, M., Ståhl, S., Välimäki, K., Leiviskä, S., Santala, E., 2009, Vieraskielisen oppijan huomioiminen opetuksessa, Tampereen ammattikorkeakoulu, Ammatillinen opettajakorkeakoulu, Kehittämishanke, viitattu 23.3.2014,

http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/8034/Katila.Marika_Leivisk%C3%83%3FSeppo_Santala.Esa_St%C3%83%C2%A5hl.Sari_V%C3%83%3Fflim%C3%83%3Fki.Kati.pdf?sequence=2

Korhonen V., Puukari S, 2013, Monikulttuurinen ohjaus- ja neuvontatyö. Juva: Bookwell.

Laaksonen A., 2007. Maahanmuuttajaoppilaat erityiskouluissa. Väitöskirjatutkielma. Turun Yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta. Viitattu 1.3.2014.

Puroaho P., Leppänen J., 2013, Maahanmuuttajien valmennus työpajoilla –opaskirja. Edita Publishing.

Saari E., Karvala M., 2008, Ohjeita maahanmuuttajaopiskelijoiden ohjaamiseen, Jyväskylän Ammattikorkeakoulu, Ammatillinen opettajakorkeakoulu, Kehittämishankeraportti, viitattu 9.3.2014,

http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/19509/jamk_1233733541_3.pdf?sequence=1

Tilastokeskus, 2013, Lähes joka kymmenes 25–34-vuotias ulkomaista syntyperää, viitattu 30.3.2014,

http://tilastokeskus.fi/til/vaerak/2012/01/vaerak_2012_01_2013-09-27_tie_001_fi.html.